

прозы, якая, наследуючы класічны моўна-маўленчы і літаратурна-мастацкі вопыт Якуба Коласа, імкнецца глыбінна спасцігнуць народнае жыццё і чалавека як арганічную частку народа, беручы для гэтых мэт за аснову народны погляд на рэчаіснасць і невычэрпныя моўна-вобразныя скарбы агульнанароднай мовы як крыніцы мастацкай дасканаласці твора, у сістэме якой належнае месца займаюць прозвішчы літаратурных персанажаў.

Літаратура

1. Мележ Иван. Збор твораў: У 10-ці т. Т. 5. Мінск: Маст. літ., 1981. 415 с.
2. Мележ Иван. Збор твораў: У 10-ці т. Т. 6. Мінск: Маст. літ., 1982. 573 с.
3. Мележ Иван. Збор твораў: У 10-ці т. Т. 7. Мінск: Маст. літ., 1983. 558 с.
4. Рогалев А.Ф. Ономастика художественных произведений. Гомель: ГГУ им. Ф.Скорины, 2003. 194 с.
5. Струкаў В.В. Спосабы ўвядзення мянушкі ў мастацкі тэкст // Актуальныя праблемы мовазнаўства (да 80-годдзя праф. І.Я. Лепешава): Матэр. міжнар. нав. канф. Гродна: Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я.Купалы, 2004. С. 241–244.
6. Шур Васіль. Анамастычная лексіка ў беларускай мастацкай літаратуры. Мінск: УП “Тэхнапрынт”, 2002. 228 с.

В.П. Трайкоўская

УСТОЙЛІВЫЯ ВЫРАЗЫ З АНТРАПОНІМАМІ Ў ТВОРЧАСЦІ ЯКУБА КОЛАСА

У склад антрапонімаў уваходзяць уласныя імёны чалавека, якія ў беларусаў звычайна ўтвараліся з двух кампанентаў: імя і прозвішча (параўн.: *Францыск Скарына, Кастусь Каліноўскі, Сымон Будны, Язэп Лёсік* і г. д.), але пасля далучэння Беларусі да Расіі пад уплывам рускай мовы ўжываецца ўжо трохкампанентнае ўласнае імя (параўн.: *Пётр Міронавіч Машэраў* і г. д.). Ва ўстойлівых выразях як беларускай, так і рускай моў сустракаюцца толькі аднаслоўныя антрапонімы, пераважна імёны тыпу *Макар, Сенька* і г. д., зрэдку адзначаюцца і прозвішчы тыпу *Заблоцкі*.

Менавіта з аднаслоўнымі імёнамі чалавека, у творах Я.Коласа ўжываюцца фразеалагізмы, якія можна падзяліць на тры групы: фразеалагізмы з імёнамі міфічнага і гістарычнага паходжання; фразеалагізмы з імёнамі, ужытымі ў беларускім фальклоры; фразеалагізмы з бытавымі імёнамі, пашыранымі ў Беларусі.

Большасць зазначаных выразаў складаюць фразеалагізмы з гістарычнымі імёнамі і імёнамі міфічнага паходжання, сярод якіх найчасцей ужываюцца *Адам, Давід, Напалеон, Саламон* і інш. Вызначальная рыса, якой характарызаваўся носьбіт біблейскага ці гістарычнага імені, не пераасэнсоўваецца Я. Коласам і застаецца ў фразеалагізме празрыстай, хаця найчасцей яна ўжываецца ў творах пісьменніка для стварэння сатырычнага эфекту. Напрыклад: *Сальмон вялікі* (геніяльны, вельмі разумны): *О, ты Сальмон у нас вялікі, як на чытанне, так на лікі, А вось скажы, калі ты кемны: Чаму трашчыць так лёд надземны?* Новая зямля [1, с. 475]; *Лезці ў Напалеоны* (уявіць сябе ўсемагутным, непераможным): *Абнаглеў без меры дучэ, Топча ўсе законы: Лезе гэта гною куча У Напалеоны!* Міжнародныя піраты [1, с. 357]; *Пілат падпонскі* (каварны вераломны чалавек): *Выгладзіў свайго быка на чужой ярыне, каб цябе палкаю гладзілі. Пілат ты падпонскі, капишук занямонскі.* Чоран. [1, с. 407]. Сатырычны эфект узмацняецца тым, што ўласныя імёны ў фразеалагізмах з біблейскімі імёнамі характарызуюць канкрэтны персанаж твора.

Да другой групы належаць фразеалагізмы, што ўтрымліваюць у якасці кампанента імёны, ужытыя ў фальклору. У такіх устойлівых спалучэннях антрапонім набывае дадатковую функцыю. Сувязь паміж антрапонімам і яго носьбітам практычна адсутнічае, таму семантыка фразеалагізма патрабуе ведання народнага календара. Напрыклад: *прыйшоў Пятрок – апаў лісток; прыйшоў Ілья – апала два* (лета канчаецца, надыходзіць восень): *“Прыйшоў Пятрок – апаў лісток; прыйшоў Ілья – апала два”.* Так кажуць людзі, бачучы чуць відны паварот ад лета к восені. Восень [1, с. 303]; *Чакай Пятра – будзеш сыр есці* (дарэмна спадзявацца): *Ну што ж? Адыграюся. Дома перамацаў усе кішэні: чакай, браце, Пятра – будзеш сыр есці.* З дзённіка пана Жылака [1, с. 436]; *Прыйшоў Мікола, не пытай у нікога: бяры сявеньку і сей памаленьку* (час сяўбы наступіў, а адкладваць гэту справу нельга): *“Прыйшоў Мікола не пытай у нікога, бяры сявеньку і сей памаленьку”, – кажуць людзі, хоць перад Міколаю і пасаджана і пасеяна.* Наша сяло, людзі і што робіцца ў сяле [1, с. 336].

Адзначым, што фразеалагізмы другой групы выкарыстоўваюцца для абазначэння рэалій нежывой прыроды (пораў года, часу).

Трэцяя група аб’ядноўвае ўстойлівыя выразы з бытавымі імёнамі, пашыранымі ў Беларусі (параўн.: *Апанас, Грышка, Лявон, Саўка, Сцяпан* і інш.). Антрапонімы ў такіх фразеалагізмах выконваюць некалькі

спецыфічных функцый, найперш рэпрэзентатыўную, абазначаюць чалавека ўвогуле. Напрыклад: *На свеце пажывеш і Баўдзея другам назавеш* (на вяку даводзіцца трапляць ва ўсякія перапалкі, складаныя сітуацыі і неяк выходзіць з іх): *Баўдзея хітра зірнуў на Лабановіча. А Лабановіч падумаў: “На свеце пажывеш, і Баўдзея другам назавеш”*. На ростанях [1, с. 487].

У зборніку беларускіх народных прыказак і прымавак Ф. Янкоўскага фіксуецца такая паралель: *На вяку ўсяго нажывеш і Кузьму татам назавеш* [2, с. 190].

Такія фразеалагізмы часам можна замяніць выразам без уласнага імені: *Адзін Сцяпан – заўсёды пан, а калі і нястача, дзіця не плача* (незалежны ні ад каго, самастойны); сінонім: *сам сабе пан* [1, с. 391]. Як і ў папярэдніх групах, фразеалагізмы з уласнымі імёнамі служаць для стварэння пэўнага вобраза. Так, выкарыстанне афіцыйнай формы *Грыгорый* у спалучэнні са словам *пане* дапамагае стварыць пісьменніку мастацкі вобраз: *“Кепска, пане Грыгоры: чым далей, тым горай”*. *Хочацца хутчэй выехаць з Ташкента*. Дзённікі.

Але найчасцей антрапонім ў фразеалагічнай адзінцы звязваецца са спецыфікай тэксту, а ў паэтычным тэксце садзейнічае стварэнню рыфмы, алітэрацыі ці асанансу, напрыклад: *Пусціўся Мікіта ў валакіту, дык ідзі і назад не аглядайся (азірайся)* (калі рушыўся на якую-небудзь справу, то дзейнічай без хістання) [1, с. 336]; *Фядот, ды не тот* (не тое, што патрэбна: што не адпавядае пэўным патрабаванням, запатрабаванням) [1, с. 583]; *Ішоў Тодар з Тадораю, знайшоў лапаць з абораю* (нічога не здолець набыць, застацца ні з чым) [1, с. 562].

Такім чынам, фразеалагізмы з антрапонімамі дапамагаюць Якубу Коласу стварыць яркія запамінальныя вобразы адпаведных герояў і мастацкія карціны жыцця, адлюстраванага ў яго творах.

Літаратура

1. Фразеалагічны слоўнік мовы твораў Якуба Коласа. Мінск, 1993.
2. Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі. Мінск, 1957.